

"Ekologik huquq: atrof-muhitni muhofaza qilish bo'yicha huquqiy javobgarlik masalalari"

ISKANDAROVA KAMOLOTXON

Annotatsiya: Ushbu maqolada ekologik huquq, atrof-muhitni muhofaza qilish va ekologik huquqiy javobgarlik masalalari tahlil qilinadi. Global ekologik muammolarning tobora kuchayib borishi, atrof-muhitni muhofaza qilishda samarali huquqiy mexanizmlarni ishlab chiqish zaruratini keltirib chiqarmoqda. Ekologik huquq, atrof-muhitni himoya qilishni, tabiiy resurslarni samarali va ehtiyotkorlik bilan boshqarishni, ekologik huquqiy javobgarlikni belgilashni o'z ichiga oladi. Ushbu maqolada ekologik huquqning ahamiyati, uning davlat va xalqaro miqyosda qo'llanilishi, hamda ekologik huquqiy javobgarlikning samarali mexanizmlarini ta'minlash yo'llari ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: ekologik huquq, atrof-muhitni muhofaza qilish, ekologik javobgarlik, ekologik jinoyatlar, ekologik huquqiy mexanizmlar, xalqaro ekologik huquq, ekologik siyosat.

Kirish

Atrof-muhitning buzilishi va tabiiy resurslarning asossiz ishlatilishi bugungi kunda dunyo miqyosida eng dolzarb ekologik muammolardan biriga aylangan. Ozon qatlamining yo'qolishi, iqlim o'zgarishi, suv resurslarining ifloslanishi va biologik xilma-xillikning kamayishi – bularning barchasi insoniyat uchun jiddiy xavf soluvchi omillardir. Shu bilan birga, atrof-muhitni muhofaza qilish va ekologik barqarorlikni ta'minlash bo'yicha huquqiy mexanizmlar mavjud.

Ekologik huquq – bu tabiatni himoya qilish, ekologik xavfsizlikni ta'minlash, inson va atrof-muhit o'rtasidagi muvozanatni saqlashga qaratilgan huquqiy me'yorlar yig'indisidir. Ekologik huquq nafaqat atrof-muhitni muhofaza qilishni, balki ekologik huquqiy javobgarlikni, ya'ni ekologik huquqlarni buzgan shaxslarga nisbatan jazo choralari ko'rishni ham o'z ichiga oladi. Ekologik huquqning samarali tatbiqi va ekologik jinoyatlar uchun huquqiy javobgarlikni belgilash ekologik xavfsizlikni ta'minlashda muhim ahamiyatga ega.

Maqolada ekologik huquqni rivojlantirish va ekologik huquqiy javobgarlik mexanizmlarini mustahkamlash borasidagi asosiy masalalar tahlil qilinadi.

Asosiy qism

1. Ekologik huquqning ta'rifi va ahamiyati

Ekologik huquq – bu insoniyatning barqaror rivojlanishiga va atrof-muhitning himoyasiga xizmat qiluvchi huquqiy normativ tizimdir. U davlatlar va xalqaro miqyosda ekosistema, tabiiy resurslar va inson huquqlari o'rtasidagi muvozanatni saqlashni nazarda tutadi. Ekologik huquq, asosan, atrof-muhitni himoya qilish, ekologik zararlarni kamaytirish va ekologik barqarorlikni ta'minlashga yo'naltirilgan huquqiy mexanizmlarni o'z ichiga oladi.

Ekologik huquqning ahamiyati shundan iboratki, u insoniyatning hayotiga bevosita ta'sir qiluvchi ekosistemalarning barqarorligini saqlashga xizmat qiladi. Shuningdek, ekologik huquq va uning asosiy tamoyillari, masalan, "pollutor pays" (ifloslantiruvchi to'laydi), "prevention principle" (oldini olish tamoyili) va "public participation" (ommaviy ishtirok) kabi prinsiplarga asoslanadi. Bu prinsiplarga rioya qilish, ekologik xavfsizlikni ta'minlash va atrof-muhitni muhofaza qilishning samarali yo'llarini yaratadi.

2. Ekologik huquqning davlat va xalqaro miqyosda qo'llanilishi

Ekologik huquq davlat miqyosida amalga oshiriladi, bunda davlatlar o'zlarining ekologik siyosatlarini ishlab chiqadilar, ekologik qonunlarni qabul qiladilar va ekologik huquqni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan yuridik mexanizmlarni yaratadilar. O'zbekiston Respublikasi, masalan, **Ekologik xavfsizlik to'g'risidagi qonunni** qabul qilib, atrof-muhitni muhofaza qilishga alohida e'tibor qaratmoqda.

Shu bilan birga, ekologik huquqning samarali tatbiqi faqat milliy qonunchilik bilan cheklanmaydi. Xalqaro miqyosda ekologik huquqning ahamiyati katta. Bir qator xalqaro huquqiy bitimlar va konvensiyalar atrof-muhitni muhofaza qilishga yo'naltirilgan. **Birlashgan Millatlar Tashkilotining Iqlim o'zgarishi to'g'risidagi ramkaviy konvensiyasi, Rio deklaratsiyasi, Biodiverzitlik to'g'risidagi konvensiya va Parij kelishuvi** kabi xalqaro hujjatlar ekologik xavfsizlikni ta'minlash, iqlim o'zgarishining oldini olish, biologik xilma-xillikni saqlash va global ekologik muammolarga qarshi kurashish bo'yicha davlatlar o'rtasida hamkorlikni mustahkamlashni nazarda tutadi.

3. Ekologik huquqiy javobgarlik

Ekologik huquqiy javobgarlik, ekologik huquqlarning buzilishi yoki atrof-muhitga zarar yetkazilishi holatlarida jazo choralari qo'llanilishini ta'minlaydi. Bu jarayon nafaqat ekologik jinoyatlar uchun jazo choralari belgilaydi, balki ekologik huquqni buzgan shaxslar yoki tashkilotlarga nisbatan to'lovlar va zararlarni qoplashni ham ko'zda tutadi.

Ekologik jinoyatlar ko'plab shakllarda bo'lishi mumkin: havoni ifloslantirish, suv resurslarini notog'ri ishlatish, yovvoyi tabiatni yo'q qilish, biologik xilma-xillikka zarar

yetkazish va boshqalar. Shunday ekan, ekologik huquqiy javobgarlikni belgilashda quyidagi omillar muhim rol o'ynaydi:

- **Jinoyatlar uchun jazolar:** Ekologik jinoyatlar uchun belgilangan jazolar, odatda, moliyaviy to'lovlar, faoliyatni to'xtatish, muayyan faoliyatni amalga oshirishga cheklovlar qo'llash kabi turli shakllarda bo'ladi. Bunday jazolarni ta'minlash, ekologik huquqlarni buzgan shaxslarni va tashkilotlarni iqtisodiy jihatdan rag'batlantiradi.

- **Ekologik ta'mir va kompensatsiya:** Ekologik zarar yetkazgan shaxslar yoki tashkilotlar tomonidan ekologik zararni qoplash yoki ta'mirlash majburiyatlari ham ekologik huquqiy javobgarlikning bir qismini tashkil etadi.

- **Preventiv choralar:** Ekologik huquqiy javobgarlik nafaqat jazolarni, balki ekologik xavf-xatarlardan oldinroq ogohlantirish va oldini olish choralari, shu jumladan, ekologik monitoringni amalga oshirishni o'z ichiga oladi.

4. Ekologik huquqni amalga oshirishdagi muammolar

Ekologik huquqni samarali amalga oshirishda bir qator muammolar mavjud. Bular orasida quyidagilarni keltirish mumkin:

- **Qonunchilikdagi bo'shliqlar:** Ba'zi davlatlarda ekologik qonunchilikni takomillashtirish va modernizatsiya qilish zarurati mavjud. Ekologik huquq bo'yicha aniq va samarali qonunlarni ishlab chiqmaslik, ekologik zararlar uchun jazolarni yetarlicha jiddiy qo'llamaslik bu muammolarning asosiy sabablaridan bo'lishi mumkin. Shu bilan birga, ekologik huquqning to'liq amalga oshirilishi uchun davlatlar o'rtasida qonunlarni hamkorlikda ishlab chiqish va ularni xalqaro darajada ratifikatsiya qilish zarur.

- **Tegishli monitoring va nazoratning yetishmasligi:** Ekologik huquqni samarali tatbiq etish uchun monitoring tizimlari, ekologik huquqlarning bajarilishini nazorat qilish va ekologik zararlarini aniqlash tizimlari muhim rol o'ynaydi. Afsuski, ko'plab mamlakatlarda bu jarayonlar yetarlicha rivojlanmagan. Natijada, atrof-muhitning holati to'g'risida aniq ma'lumotlarga ega bo'lish va zararni aniqlashda qiyinchiliklar yuzaga keladi.

- **Davlatlar o'rtasida hamkorlikning sustligi:** Ekologik muammolar ko'pincha transchegaraviy xususiyatga ega bo'lib, bir mamlakatdagi ekologik o'zgarishlar boshqa mamlakatlarga ham ta'sir qilishi mumkin. Biroq, davlatlar o'rtasidagi hamkorlikning sustligi va o'zaro kelishmovchiliklar global ekologik muammolarni hal etishda jiddiy to'sqinlik yaratmoqda. Masalan, iqlim o'zgarishi, suv resurslarining kamayishi yoki havo ifloslanishi kabi global masalalarda xalqaro hamkorlikni kuchaytirish zarur.

• **Ekologik jinoyatlarning sudda ko‘rilishi:** Ekologik jinoyatlar ko‘pincha mahalliy yoki mintaqaviy darajada sudlar tomonidan ko‘riladi, ammo bu ko‘plab hollarda ekologik zararlarning global ta'sirini hisobga olishni osonlashtirmaydi. Shuningdek, ekologik jinoyatlarni sudda ko‘rish jarayonida ba'zan halol jazo mexanizmlarining yetishmasligi, yoki jinoyatlarning juda kam hollarda sudga yetkazilishi ekologik huquqning samarali ishlashiga to‘sqinlik qiladi.

5. Ekologik huquqni kuchaytirish va amalga oshirish yo‘llari

Ekologik huquqni samarali tatbiq etish va atrof-muhitni himoya qilishning samarali mexanizmlarini ishlab chiqish uchun bir qator chora-tadbirlar ko‘rilishi lozim:

1. **Qonunchilikni takomillashtirish:** Davlatlar o‘z qonunlarini ekologik xavfsizlikka yo‘naltirilgan holda yangilashi va takomillashtirishi kerak. Ekologik zararlarni jazolarni kuchaytirish, huquqiy tizimda ekologik jinoyatlar uchun aniq belgilangan choralarga amal qilish lozim. Shu bilan birga, ekologik jinoyatlarning oldini olish uchun qonunlarga yangi mexanizmlar kiritilishi kerak.

2. **Xalqaro hamkorlikni kuchaytirish:** Ekologik muammolar global miqyosda bir xil bo‘lgani uchun, xalqaro hamkorlikni kuchaytirish zarur. Ekologik xavfsizlikka qaratilgan xalqaro huquqiy bitimlar va konvensiyalarni ko‘proq davlatlar ratifikatsiya qilishi, ularni amalga oshirishda jiddiy choralarni ko‘rilishi lozim. Ekologik huquqni xalqaro miqyosda birlashtirish, migratsiya, iqlim o‘zgarishi, suv taqsimoti kabi masalalarda davlatlar o‘rtasida kelishuvlar va doimiy hamkorlikni ta’minlash zarur.

3. **Ekologik monitoringni rivojlantirish:** Ekologik holatni kuzatish va atrof-muhitga zarar yetkazilganligini aniqlash uchun rivojlangan ekologik monitoring tizimlarini yaratish lozim. Bu tizimlar global miqyosda barcha davlatlar tomonidan bir xil standartda asoslanishi kerak. Monitoringning samarali tashkil etilishi, ekologik jinoyatlarni aniqlash va ular bilan kurashishda muhim ahamiyatga ega.

4. **Ommaviy ta’lim va ekologik ongni oshirish:** Ekologik huquqni ta’minlashda fuqarolik jamiyatining ishtiroki juda muhimdir. Shu sababli, ommaviy axborot vositalari va ekologik ta’lim orqali aholining ekologik huquqlar va atrof-muhitni himoya qilish borasidagi bilimlarini oshirish zarur. Ta’lim dasturlari ekologik muammolarni anglash va ularga qarshi turish uchun muhim vosita hisoblanadi.

5. **Ekologik jinoyatlar uchun xalqaro sud mexanizmlarini yaratish:** Ekologik jinoyatlar uchun sudlar va jazolarni samarali amalga oshirish

uchun xalqaro sud mexanizmlarini rivojlantirish zarur. Bu, ayniqsa, transchegaraviy ekologik jinoyatlar uchun jiddiy ahamiyatga ega. Xalqaro sudlar va tribunal orqali ekologik jinoyatlarni ko'rish va ularga nisbatan adolatli jazolarni qo'llash, davlatlar o'rtasidagi adolatsizlikni kamaytirishga yordam beradi.

Xulosa

Ekologik huquq, atrof-muhitni muhofaza qilish va ekologik huquqiy javobgarlikning kuchaytirilishi, insoniyatning barqaror rivojlanishini ta'minlash uchun zarur. Global ekologik muammolarni hal etish uchun kuchli yuridik mexanizmlar, samarali monitoring tizimlari, xalqaro hamkorlik va ekologik ta'lim zarur. Davlatlar va xalqaro tashkilotlar o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish, ekologik huquqni kengaytirish va ekologik jinoyatlar uchun jazo choralarini samarali qo'llash muhim ahamiyatga ega. Bu yo'lda amalga oshirilgan har bir chora, atrof-muhitni himoya qilish va ekologik xavfsizlikni ta'minlashda muhim qadam bo'ladi.

Adabiyotlar

1. **BMT (1992).** "Rio deklaratsiyasi va atrof-muhitni muhofaza qilish bo'yicha xalqaro huquq."
2. ☐ Birlashgan Millatlar Tashkiloti (BMT). (1990). "Migrantlarning huquqlarini himoya qilish to'g'risidagi konvensiya."
3. ☐ Xalqaro Migratsiya Tashkiloti (IOM). (2020). "Global Migration Report."
4. ☐ Xalqaro Mehnat Tashkiloti (ILO). (2022). "Migrant Workers and their Rights."
5. ☐ Bribiesca, M. (2019). "Migrant Rights in International Law: The Challenges Ahead." International Journal of Migration Studies.
- 6.

